

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТ А Н О В И Щ Е

НА

ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

ПО

**“ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ
- ПРОБЛЕМИ И НЕОБХОДИМИ РЕФОРМИ”**

(разработено по собствена инициатива)

Икономическият и социален съвет включи в Плана за дейността си за 2009 г. разработване на становище по собствена инициатива на тема:

“Образователната система в България – проблеми и необходими реформи”.

Становището бе разпределено за разработване на Постоянната комисия по социална политика.

За докладчик бе избран доц. д-р Йордан Близнаков – член на ИСС от група I – работодатели.

На заседание от 20.01.2009 г. Комисията по социална политика прие проекта на становището.

На своята Пленарна сесия, проведена на 30.01.2009 г., Икономическият и социален съвет одобри настоящото становище.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

АЗ	–	Агенция по заетостта
ДОИ	–	Държавни образователни изисквания
ЕКР	–	Европейска квалификационна рамка
ЕИСК	–	Европейски икономически и социален комитет
ЕС	–	Европейски съюз
ЗНЗ	–	Закон за насърчаване на заетостта
ЗНП	–	Закон за народната просвета
ЗПОО	–	Закон за професионалното образование и обучение
ЗСОМУП	–	Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план
ИКТ	–	Информационни и комуникационни технологии
ИСС	–	Икономически и социален съвет
КТД	–	Колективен трудов договор
МОН	–	Министерство на образованието и науката
МС	–	Министерски съвет
НАОА	–	Национална агенция за оценяване и акредитация
НАПОО	–	Национална агенция за професионално образование и обучение
НПДЗ	–	Национален план за действие по заетостта
НПРУОПВП	–	Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка
НКР	–	Национална квалификационна рамка
ПОО	–	Професионално образование и обучение
ППО	–	Продължаващо професионално обучение
РИО	–	Регионален инспекторат по образование
СППОО	–	Списък на професиите за професионално образование и обучение
УЦЖ	–	Учене през целия живот
УОПВП	–	Училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка
ЦПО	–	Център за професионално обучение

I. Въведение

Проблемите, свързани с повишаване на качеството и ефективността на образованието в България, реструктурирането и модернизирането на образователната система така, че тя да отговаря на европейските стандарти и критерии, са особено актуални за България през последните години.

Началото на реформите в образователната система съвпадна със социалната, икономическата и ценностната криза, съпътстваща обществената преориентация. Кризата затрудни цялостното развитие на България, определи спад на качеството на образованието и намаляваща за него обществена и финансова подкрепа.

Въвежданите през различни периоди образователни промени не бяха винаги успешни, някои от тях закъсняваха или се проваляха. Обяснението вероятно се крие и в обстоятелството, че образованието е сравнително консервативна система, съпротивляващо се на всякакви прибързани, недостатъчно обмислени и наложени отвън матрици. Факт е също така, че не съществува единен европейски или американски образователен модел, който да може с успех да се прилага и в България. В резултат е налице продължителен, недостатъчно координиран и често болезнен процес на преминаване от централизирана към съвременна демократична образователна система, която да гарантира високо качество на българското образование.

Провокирани от стачните действия на учителите, от недоволство на гражданството, на родители и ученици, през последните години редица от предприетите действия от образователната система станаха обект на засилено обществено внимание, предмет на широк обществен дебат. По своето съдържание тези проблеми са част както от съществуващите социално-икономически условия и трудности у нас, така и от необходимостта за търсене на нови решения в областта на демографското, икономическото и социалното развитие на страната ни.

Реформирането на образованието и образователната система в България не може да се разглежда откъснато и от перспективите за развитие на страната ни в рамките на Европейския съюз, за успешното реализиране от нея - като пълноправен член на Общността, на обновената Лисабонска стратегия. Именно на образователната система се възлага изключително важната задача да подготви обществото за “икономиката на знанията” – инструмент и цел на Лисабонската стратегия. **Образованието и науката са безспорен приоритет в Лисабонската стратегия и в поетия път на обединена Европа през XXI век.**

Отчитайки изключителната важност на проблемите на образованието, Икономическият и социален съвет като изразител на интересите на организираното гражданско общество винаги ги е поставял в центъра на своето внимание и дейност. Още през ноември 2005 г. ИСС приема специално становище по “Проблемите на професионалното образование и обучение в България”, където дава редица

конкретни предложения за реформиране на системата. Предложения в тази насока са включени и в редица други приети от ИСС становища, като например “Семейството, доброто родителство и равните възможности между половете” (май 2007 г.), “Националната стратегия по миграция и интеграция” (юли 2008 г.).

Националните приоритети за по-активно продължаване на политиката за повишаване на качеството и ефективността на образованието и образователната система, за продължаване на започнатите промени в тях, за постигане на обществен консенсус по хода на реформата в образователната система, доведоха Икономическия и социален съвет до решението да разработи, приеме и предостави на всички заинтересовани държавни и граждански структури и организации становище за проблемите и необходимите реформи в образователната система на Република България.

ИСС разработва по собствена инициатива настоящето становище, отчитайки несъответствието на състоянието на образователната система в България на новите реалности, произтичащи от обновената Лисабонска стратегия (2008-2010 г.) за икономически растеж и заетост. База за дискусиата е и обобщеният доклад на Европейския икономически и социален комитет до Европейския съвет за обновената Лисабонска стратегия (2008-2010г.) и за ролята на организираното гражданско общество.

Сред причините, обуславящи актуалността на подобно становище в този момент, ИСС вижда и влошената демографска ситуация у нас, изискванията към човешките ресурси за постигане на висока конкурентоспособност, ускоряване и устойчивост на българската икономика и на социалното развитие, както и необходимостта от обвързаност на образователната система с науката и научноизследователската и развойна дейност и с бизнеса и социалната практика.

ИСС отчита и че световната финансова и икономическа криза оказва сериозно влияние върху икономическото и социално развитие на Европа и България. Изискват се неотложни ответни мерки и в областта на образованието като основа на съвременната “икономика на знанието”.

Икономическият и социален съвет застава на позицията, че реформирането на българското образование и наука нямат алтернатива. Те са стратегическият лост за бърз и устойчив български социално-икономически подем.

ИСС подчертава необходимостта и готовността на организираното гражданско общество да бъде активен партньор на държавата за ускорено развитие и висока ефективност на българското образование и наука.

Разработеното от ИСС становище се стреми да привлече към тези проблеми вниманието на обществото, на органите на законодателната, изпълнителната и местната власт, на българските училища, научни институти и звена, на гражданските организации, на родители, студенти, преподаватели и научни работници. Целта е да се предложат адекватни мерки за решаване на посочените проблеми, за ускореното модернизиране на системата на българското образование и наука.

II. Система на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка

1. Основни характеристики на системата на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка

1.1. Към системата на училищното образование е отправена ясна социална поръчка - да подготвя младите хора за живот в непрекъснато усложняваща се система на обществените отношения, възстановена международна комуникация, пазарна конкуренция, да създава културни, възпитателни и образователни модели за най-важната сфера на духовна дейност, за социализиране и интегриране в обществото, за пълноценно развитие на човека. Публично са огласени и намеренията за реформиране - демократизиране на средно образование върху принципите на децентрализиране на управлението, автономия и самоуправление на образователните субекти.

През 2006 г. Народното събрание очерта националните цели, формулирани в Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка, която определя основните принципи и мерки за развитие на системата през следващите 10 години.

За първи път през 2007 г., както и през 2008 г., на базата на реализирани икономии, МОН финансира специални програми в областта на училищното образование, при това без да се увеличава бюджетът за образование като процент от БВП. Реализирането на специалните програми се осъществява на проектен принцип - училищата кандидатстват с конкретни проекти и получават финансиране за развитие на дейности, които трудно биха осъществили с предоставените им средства по линия на субсидията за издръжка.

Икономическият и социален съвет счита, че независимо от постигнатото, социалните, политически и икономически трансформации на българското общество през последните 18 години и изразената чрез Конституцията на Република България (1991 г.) национална воля за изграждане на съвременна демократична и правова държава, гражданско общество и пазарноориентирана икономика, **не намериха адекватно отражение в системата на училищното образование.**

В изпълнение на НПРУОПВП са реализирани редица дейности по всички групи мерки. Системата на училищното образование се намира в процес на преход от момента на приемане на новата национална стратегическа програма, която вече се прилага, но наред с това старата система все още функционира. Това означава, че в българското средно образование съжителстват два образователни модела, различни и противоречиви образователни ценности, различни стратегии на поведение.

1.2. До момента бяха предприети редица мерки за усъвършенстване на системата на училищното образование в следните насоки:

1.2.1. Усъвършенстване на механизмите за финансиране на училищното образование в следните насоки:

- √ Въвеждане на единен стандарт - от началото на 2007 г. всички държавни и общински училища, детски градини и обслужващи звена се финансират на основата на единни разходни стандарти.
- √ Въвеждане на системата на делегираните бюджети - през 2007 г. системата е прилагана по желание, а от 1.01.2008 г. системата е въведена във всички 3062 държавни и общински училища.
- √ Осигуряване на преходен остатък - съобразно с постигнатите договорености със социалните партньори по време на стачните действия на учителите за 2008 г. е предвидена възможност държавните и общинските училища да задържат и да включват в бюджета си за следващата година превишението на приходите над разходите в края на предходната бюджетна година.
- √ Програмно финансиране на системата на училищното образование - през 2007 г. са заделени 171 милиона лева за финансиране на програми в областта на училищното образование, а през 2008 г. средствата за национални програми за развитие на училищното образование са увеличени на 221 млн. лева.

1.2.2. В периода 2005 – 2007 г. са въведени първите компоненти на националната система за външно оценяване: национално външно оценяване на учениците от IV и V клас; държавни зрелостни изпити; тестово изпитване за прием след VII клас; оценка на езиковите умения по чужд език след VIII кл.

1.2.3. През последните години продължи изпълнението на две от основните мерки за предотвратяване на отпадане на ученици: осигуряване на безплатен достъп до учебното съдържание и осигуряване на безплатен транспорт.

1.2.4. През периода 2006-2008 г. бяха положени усилия за по-широко навлизане на информационните и комуникационните технологии в училище.

1.2.5. Предприети бяха редица мерки за повишаване на авторитета и социалния статус на учителя чрез:

- √ разработване и въвеждане на модел на диференцирано заплащане;
- √ разработване на модел за кариерно развитие на учителите;
- √ децентрализиране на определянето на работните заплати;
- √ провеждане на квалификационни дейности.

1.2.6. Във връзка с повишаване на управленската компетентност на директора от ноември 2006 г. стартира работата на Националния институт за обучение на директори и започна изпълнението на програма за квалификация на директорите.

1.2.7. С цел оптимизиране на училищната мрежа и изграждане на средищни и защитени училища се осъществи реструктуриране на училищната мрежа, въведен бе механизъм за финансиране на средищни училища и бе приета концепция за защитени училища.

1.2.8. Специално внимание бе отделено на възможностите за интегриране на децата със специални образователни потребности и на деца, за които българският език не е майчин.

Икономическият и социален съвет счита, че образованието не се е утвърдило като реален държавен приоритет; то не е достатъчно финансово осигурено; законовите и други нормативни промени се забавят или са откъснати, несвързани една с друга; не са създадени обществените механизми за контрол на образованието.

2. Основните проблеми в областта на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка са в няколко направления:

2.1. В системата на администриране, управление и организация на дейността на училищата и детските градини, която е силно централизирана и йерархична, въпросът за автономността няма задоволително решение, а предоставените им права за собствени решения са все още изключително малко. Съществуващите проблеми могат да бъдат формулирани като:

- √ Липса на необходимата нормативна и фактическа координация между местните и централни власти, което се отразява на решаването на проблемите и в местен, и в национален план.
- √ Оптимизирането на училищната мрежа се превърна в постоянна рубрика в отчетните доклади. На практика обаче промените се извършват без изградена цялостна система, без съответни планове на национално или общинско равнище, предимно по демографски причини.
- √ Не функционират системите за професионално ориентиране и за извънучилищни дейности. Отделните дейности в това отношение през последните години са спорадични и несвързани, поради което не могат да дадат положителен ефект върху голяма част от учениците. На практика между училището и улицата няма необходимите прегради.
- √ Държавните образователни изисквания за съдържание, въз основа на които се изготвят и утвърждават учебните програми за гимназиалната степен, се прилагат вече 8 години, без да е изследван и анализиран ефектът от прилагането им и това, дали и по кои учебни предмети се постигат набеязаните цели и задачи.
- √ Налице е централизирана, силно йерархична система на задължителни учебни програми за всички образователни степени.

- √ Контролната дейност на образователната администрация е насочена върху входа и процеса на изпълнение на формалните централни изисквания и регламентации. В училищното образование не е развит и не се прилага пълноценно контролът на изхода, въпреки определения напредък в това отношение в последните няколко години. Липсват надеждни индикатори за обективизиране на резултатите от дейността на училищата. Като цяло у нас не се осъществява системно оценяване на качеството и ефективността, постиженията, знанията и уменията на учениците на изхода на системата. Управлението на качеството на образователния процес се осъществява главно чрез инструктивен (разрешително-забранителен) и предписващ в детайли съдържанието и дейностите подход.
- √ В резултат на прекалената централизация и предписваща контролна дейност, у нас отсъства необходимата гъвкавост и адаптивност към многообразието от условия, възможност за определяна учебното съдържание на местно и училищно ниво, за творческа изява на учителите. Този подход води до пасивност на педагогическите кадри, стремеж към запазване на статуквото, страх от поемане на персонална отговорност и риск, потискане на иновационния процес отдолу нагоре и неадаптивност на образованието и училищата към променящата се социална действителност и спецификата на местните условия.
- √ На обществеността не се предлага достатъчно информация, свързана с анализ на процесите в системата на образованието, въпреки че от няколко години насам има изключително богата база данни за обучението на всички деца и ученици, както и за организацията на учебния процес в училищата. Вярно е, че информационната система на МОН осигурява определено ниво на достъп до индивидуална информация. Липсват обаче анализите и прогнозите за развитието и усъвършенстването на системата.
- √ Липсва система за оценяване на ефективността на образователната система. Представителни за страната изследвания не са провеждани от десетилетия. Липсата на подобна информация обрича управлението на образованието на субективизъм, на неправилни и неефективни решения.
- √ В учебния процес доминират урочната форма и лекционният метод, „съобщаване“ на информация, йерархизирана комуникация по посока „учител-ученик“, а твърде рядко - обратно. Липсват групови форми на работа. Не се насърчава целенасоченото, нейерархизирано комуникиране. От учениците се очаква да слушат, да запомнят и да възпроизведат съобщената информация, т.е. на тях се отрежда пасивна и възпроизвеждаща роля.

- √ Обучението на учениците по изучаваните предмети не развива в достатъчна степен способността за самостоятелно мислене и умението да се решават практически проблеми.
- √ Не са решени успешно въпросите, свързани с чуждоезиковото обучение.
- √ Качеството на учебниците продължава да предизвиква острото недоволство на родителите, обществеността и на голяма част от учителите. Основната критика е както по отношение на езика (академичен, неясни понятия), така и по отношение на несъгласуваността и „насипността“ на учебното съдържание.

2.2. Безспорните предимства на комплекса от предприетите мерки в областта на финансирането са съпътствани и от проблеми:

- √ Моделът на финансиране все още е “разходо-покривен”, а не “целево-ориентиран” (въпреки специалните национални програми в последните две години, които обаче се финансират със средства от реализираните икономии). Финансират се предварително приети разходни пера, а не се търси начин да се постигне определен краен резултат (а именно – учениците да имат необходимите знания “на изхода”, при завършване) с минимум средства.
- √ Единните разходни стандарти, на основата на които се финансират всички държавни и общински училища, детски градини и обслужващи звена, са преценени не толкова според потребностите, колкото според възможностите на държавния бюджет. Не е публично известна методиката за изчисляване на издръжката на един ученик, която за 2007 г. средно е 988 лв., за 2008 г. – 1157 лв., а през 2009 г. се очаква да достигне 1400 лв., ако предвидените в бюджета средства за образование позволят.
- √ Налага се мнението, че финансирането на образованието е структурирано и съобразено с разходните стълбове, т.е. сгради, учители, издръжка, а на втори план идват резултатите, т.е. усвояването на знания от учениците.
- √ Поради ниските нива на комплексните разходи за образование, често приоритетно се решават проблеми на материалната база на образованието. Такива са например отопление, осветление, канализация в училищните сгради и др. под., без които самото протичане на учебните занятия може да застраши здравето на ученици и учители. Това обаче ерозира търсенето и постигането на същинското качество на образователната услуга.
- √ Прилагането на системата от делегирани бюджети е изключително трудно както за финансиращите органи, така и за директорите. В много училища зад оправданието «делегирани бюджет» се прикриват съкращаване на учители и особено на

непедагогически персонал, закриване на дейности с учениците, отказ от модернизиране на материално-техническата база и др. Отношението към въвеждането на делегираните бюджети сред учителите и служителите в много случаи е негативно, тъй като не са им разяснени възможните положителни ефекти.

2.3. Нестабилна нормативната уредба на УОПВП. Основните причини за честите промени са: невъзможността нормативната уредба да осигури привеждането на системата на УОПВП в съответствие с бързото развитие на обществените отношения и промяната в икономическата сфера, с развитието на технологиите, както и с въвеждането на европейските измерения в образованието; отсъствието на ясна визия за развитие на системата на УОПВП; липсата на връзка и интерес към потребностите и изискванията, които обществото и пазарът на труда предявяват към средното образование; с честите смени на ръководните екипи на МОН се затруднява да се реализират периодично обявяваните стратегии за развитие на българското образование, започналите процеси спират или започват отначало.

Някои конкретни проблеми, които произтичат или не са уредени прецизно от сегашната нормативна уредба, се отнасят до:

- √ Непрекъснатото образование, т. нар. право на УЦЖ, определен като ключов елемент от Лисабонската стратегия, няма адекватна и разгърната уредба за приложение.
- √ Светското образование и осигуряването на възможности за изучаване на религия - има противоречия в разпоредбите на нормативните актове. За целта следва да се изясни мястото на религията като учебен предмет, без това да води до нарушаване на принципа "светско образование".
- √ Българският език като официален и осигуряването на възможности за изучаване на майчин език – има противоречия между нормативните актове, свързани с изучаването на майчин език, като защитата и контролът за това изучаване не са достатъчно регламентирани.
- √ Задължителното училищно обучение до 16-годишна възраст - макар и регламентирано като принцип, задължителното училищно обучение не се реализира практически, тъй като липсват необходимите юридически и други гаранции за това; то не е обвързано със завършването на образователна степен или с получаване на съответен документ.
- √ Безплатното образование – неудачно са регламентирани дейностите, които са безплатни, и тези, за които се плащат такси, тъй като ДООИ се отнасят за целия спектър от училищни и извънучилищни дейности.

- √ Организационната структура – при делението на детските градини и училищата на държавни и общински са използвани непрецизни критерии, което води до неточното им практическо прилагане. Например има професионални гимназии, които са общински и приемат ученици от различни области, както и държавни професионални гимназии с прием само от населеното място, в което са създадени. Избраният критерий „финансиране” е неточен – държавните и общинските училища се финансират от държавния бюджет; не е ясно защо не могат да съществуват частни обслужващи звена.
- √ Формите на обучение - формите на обучение са определени на подзаконово равнище, като законовата уредба не съдържа определенията и най-общите условия за използването им. Процедурата за организирането на формите на обучение (на подзаконово равнище) не е достатъчно ясна и пълна и не обхваща различните практически хипотези.
- √ Методите на обучение не са регламентирани в нормативната уредба, с което не се осигурява модернизирането на учебния процес и повишаването на неговата ефективност.
- √ Движението на деца и ученици – основните положения, свързани с преместването на деца и ученици, не са уредени подробно на законово равнище; регламентите се нуждаят от допълнения за решаването на проблемите при преместването, които възникват при съвременните условия с отчитане на динамиката и мобилността и в рамките на образователната система.

2.4. Недостатъчно развита инфраструктура на образователната система съобразно протичащите процеси в образованието.

Материалната база на училищата е изградена съобразно потребностите на населените места, но при други стопански и икономически условия. Неизяснените перспективи за развитието на много общини затруднява рационалното използване на училищната материална база. Това е една от причините за обезлюдяване на училища в малките крайградски, гранични и планински селища. Част от материалната база е физически остаряла. Някои училищни сгради служат на просветното дело над 100 години, без да са достатъчно реновирани съобразно съвременните изисквания.

2.5. Проблемите на децата и учениците със специфични образователни потребности са вече в общественото ползрение, правят се опити за интегрирано и включващо (приобщаващо) образование. Не са решени въпросите, свързани с осигуряване на достъп до образователната среда, съдействието за достигане на добри учебни резултати и др. В резултат положението и перспективите на десетки хиляди млади хора със специални образователни потребности и бъдещи граждани на България не се променят в достатъчна степен.

2.6. При съществуващите условия учителството се бори за оцеляване, губи посоки и перспективи, възпитателна мощ, обществен престиж и обеднява, вместо да използва енергията си в градивен план и да се превърне във водеща сила на промените.

2.7. Семейството е дезорганизирано по отношение на образователните си функции. Предвид неопределеността и противоречивостта на протичащите процеси, то не е в състояние да упражнява ефективен контрол върху децата.

2.8. Съществуват реални основания да се говори за вграденост на явлението отпадане от училище. В основата е преди всичко недостатъчната привлекателност, мобилност и роля на училището. То не винаги удовлетворява интересите и очакванията на децата, не е в състояние да съобрази своите специфични цели с още по-специфичните възможности и конкретни образователни нужди на учениците.

Училището не изпълнява успешно възпитателните си функции, не са създадени необходимите условия за ефективно гражданско образование.

Липсата на интерес у голяма част от учениците е показател както за качеството на обучението, така и за равнището на удовлетвореност от изучаваните предмети. Това налага **радикално изменение на дидактическите стратегии, методиката и технологията за обучение на учениците, която е нужно да отчита, стимулира и използва функционалните възможности на познавателните интереси на учениците.**

3. Основни изводи и препоръки в системата на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка

3.1. ИСС счита, че е необходимо формиране на обществен консенсус за промени в образованието на всички равнища, структуриране на обществения образователен контекст, обединяване на социалните групи, институции и структури, търсещи и заинтересовани от промяната, в коалиция за промяна, институционализиране на гражданското общество като фактор на промените.

3.2. ИСС акцентира върху повишаване на възможностите на социалните партньори и на организираното гражданско общество да влияят върху политиката по ПОО и да подпомагат нейната реализация с цел изграждането на общество на знанието, постигане на социална кохезия и високо жизнено равнище на базата на висока заетост. За целта е необходимо:

- √ Да се изградят ефективни междуинституционални връзки между партньорите на пазара на образователни услуги, пазара на труда и работодателите.

- √ Социалният диалог да се развие в конкретни направления по приоритетни проблеми на ПОО съобразно концепцията за ученето през целия живот.
- √ Да се създадат и приложат ефективни форми на двустранно сътрудничество между учебните институции и общности в бизнеса/работодателите.
- √ Да се постигне реално включване на социалните партньори – работодатели и синдикати, с конкретни права и задължения в процеса на ПОО.
- √ Да се подобри социалният диалог чрез колективното договаряне, особено на ниво предприятие, за доближаване до европейските показатели за включване на заетите във формите на УЦЖ.
- √ Да се осигури необходимата информационна база за ефективното участие на социалните партньори в управлението на ПОО.

3.3. ИСС настоява за публикуване на проекта на новия Закон за училищното образование и организиране на широко обсъждане, след което проектът да бъде внесен за приемане от Народното събрание.

3.4. ИСС препоръчва привеждане на нормативната уредба в областта на училищното образование в съответствие със следните принципи и приоритети:

- √ повишаване на качеството и ефективността на преподаването и обучението в училищното образование;
- √ усъвършенстване на управлението на ресурсите;
- √ привеждане на общообразователната подготовка в училище в съответствие със съвременното състояние на науката, техниката и технологиите, с обществените потребности на обществото и изискванията на пазара на труда;
- √ създаване на условия за съизмерване на качеството на образованието и обучението у нас с европейските стандарти на образованието;
- √ прилагане на национално ниво на общоевропейските приоритети, свързани с осигуряване на равни възможности и равен достъп до образование, съобразяване с изискванията на организираното гражданско общество;
- √ приоритетно развитие на чуждоезиковото обучение и информационните технологии;
- √ отразяване на потребностите на децата с увреждания чрез промени в наредбата за обучение на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания.

3.4. На базата на анализирани досегашните действия по реструктуриране на училищната мрежа е важно да се набележат дългосрочни мерки, които да допринесат за развитието на училищното образование и постигане на качество, отговарящо на европейските стандарти.

3.5. ИСС акцентира върху развиване и усъвършенстване на модела на финансиране на училищното образование, с оглед постигане на финансова децентрализация и по-висока ефективност на разходите за обучение в посока на:

- √ развитието и усъвършенстването на въведения единен стандарт за финансиране на база ученик;
- √ усъвършенстване на методите за определяне на числеността на персонала, като водещ показател бъде съотношението брой ученици на един учител;
- √ развитие на системата за обучение на директорите на училищата за упражняване на делегираните бюджети; създаване на условия учителите да се превърнат в активни участници при съставянето, реализацията и контрола на делегираните бюджети;
- √ развитие на системата за диференцирано стимулиране на учителите съобразно с оценката на тяхното трудово представяне.

3.6. ИСС настоява за приемане на мерки за преодоляване на последиците от финансовата и икономическата криза; установяване на актуализиран, диференциран по образователни степени и видове училища единен разходен стандарт за ученик в размер, съответстващ на новите условия.

3.7. ИСС изразява позицията си, че е необходимо разработване на дългосрочна програма за усъвършенстване на подготовката и квалификацията на учителите, като те бъдат стимулирани не само да добиват нови знания и умения, но също така и непрекъснато да ги развиват. Важно е осигуряването на висококачествена първоначална подготовка и непрекъснато професионално развитие, което да поддържа изискваните компетентности от учителите.

3.8. Подобряването на системата на образованието е свързано с модернизиране на материалната база на УОПВП и ПОО за създаване на стимулираща учебна среда за образование и обучение на ученици и възрастни, с осигуряване на подходяща инфраструктура и оборудване за ПОО, като се ускори и напредъкът по отношение на достъпа до ИКТ и интернет, които са ключов фактор на съвременния пазар на труда.

3.9. Извеждане на социалните очаквания от образованието във фокуса на образователните иновации и нововъведения. Обективизиране на измерването и оценяването на постиженията в знанията и уменията на учениците. Гарантиране на адекватна образованост и грамотност на учениците, качество и ефективност на образователната система.

3.10. Необходимо е анализиране на ДОИ с участието на всички заинтересовани страни (ученици, учители, родители и др.), от гледна точка на НКР и последващо актуализиране на ДОИ.

3.11. Анализиране на състоянието на спортните съоръжения, уреди и пособия; набелязване на мерки за поетапно подобряване на условията за физическа култура и спорт в училищата и привеждането им в съответствие с европейските стандарти.

3.12. Приемане на законодателна уредба, гарантираща минимални норми за осигуряване на необходимата и достъпна социална инфраструктура за децата, в т.ч. и за децата с увреждания.

III. Система на професионалното образование и обучение

1. Основни характеристики на системата на професионалното образование и обучение

1.1. С цел подобряване на бизнессредата и разширяване на възможностите за предлагане на качествено професионално обучение в конкурентна среда, през 2008 г. бе направен анализ на Закона за професионално образование и обучение. Предложени са редица промени от трипартитният управителен съвет на НАПОО, свързани с въвеждане на програмна акредитация, облекчаване на процедурата по лицензиране на центрове за професионално обучение, подобряване на организацията на ПОО и др.

За осигуряване на качествено професионално образование и обучение и насочването му към потребностите на пазара на труда бяха предприети мерки в следните насоки:

1.2. Рамката на ДОИ за придобиване на квалификация по професии е префокусирана от НАПОО върху резултатите от ученето, каквато е препоръката на Европейския парламент и Съвета на Европа, изразена чрез Европейската квалификационна рамка.

1.3. Разработени са ДОИ за придобиване на квалификация по над 150 професии; учебни планове по нови професии за придобиване на професионално образование и обучение, като бе осигурена и учебна документация за XII и XIII клас по професиите, по които вече се извършва професионално обучение.

1.4. С оглед обучението на учители за прилагане на нови технологии през 2008 г. бе проведено обучение на 400 учители по прилагане на нови технологии в различни отрасли и дейности. За формиране на предприемачески умения, умения за работа в екип, поемане на рискове, развиване на творчески дух и др. в 95 професионални гимназии са изградени и функционират учебно-тренировъчни фирми.

1.5. С цел повишаване на интереса към професионалното образование и обучение са проведени национални състезания по професии от 12 професионални направления с участието на браншови организации, работодатели и др. Организиран са национална олимпиада по техническо чертане и международен панаир на учебно-тренировъчните фирми.

1.6. За професионално ориентиране, консултиране и кариерно развитие са обучени 12% от педагогическите съветници. Въведени са модули за ранно професионално ориентиране и за професионално ориентиране в гимназиален етап.

1.7. Развита бе стратегията за учене през целия живот, която да обхваща и професионалното образование и обучение – приета е Национална стратегия за учене през целия живот. Целта е да се осигури по-широк достъп до качествено професионално образование и обучение, както и повече възможности за устойчива заетост.

1.8. В изпълнение на Препоръката на Европейския парламент и на Съвета по образование от 23 април 2008 г. за създаване на ЕКР за учене през целия живот, в България са осъществени редица дейности. Държавата вече обяви, че работи за изграждане на НКР, която да осигури възможности за вписване на отрасловите квалификации в цялостната политика за УЦЖ и за активизиране участието на бизнеса в процесите на образованието и обучението. По този начин ще се създадат условия от една страна за ефективно информирание и консултиране при избора на кариера, а от друга - за осигуряване на обучение в реални условия и в отговор на реални потребности.

2. Основните проблеми в областта на професионалното образование и обучение са в няколко направления:

2.1. В системата на администриране, управление и организация на системата на професионалното образование и обучение:

- √ Недостатъчно ефективна връзка между работодателите и обучаващите институции, което води до невъзможност да се формират съвременни професионални умения в реална среда. Като резултат всички участници в процеса на обучение са в определена степен неудовлетворени – работодатели, обучаеми и обучаващи институции.
- √ Държавата не е дефинирала съдържанието на изискванията към качеството и набора от инструменти за оценка на ПОО (добре преценени, за да не препятстват иновациите).
- √ Не е изградена система от показатели за оценка на състоянието, функционирането, динамиката и ефективността на ПОО.
- √ Националните изпитни програми по професии не са разработени за всички професии от действащия СПОО и не съответстват в достатъчна степен на ДОИ.

- √ Въпреки че е заложено в нормативните актове, на практика в системата на ПОО липсва работещ механизъм за валидиране на придобитите знания и умения (компетенции). По тази причина се провежда обучение по теми, които вече са усвоени по неформален начин или в рамките на друго обучение (обучението се финансира два пъти).
- √ Не са създадени необходимите условия за равнопоставеност на всички форми на УЦЖ – формално и неформално образование и обучение и самостоятелно учене.
- √ Все още нормативно не са достатъчно ясно разграничени функциите и периметърът на активност на институциите, ангажирани с ППО. Това създава трудности за постигане на ефективност на взаимодействието между тях.

2.2. В нормативната уредба, отнасяща се до ПОО, съществуват редица нерешени въпроси, отнасящи се до:

- √ вътрешностепенното регламентиране на обучението;
- √ връзката между оgramотяването, равнището на образование и степента на професионална квалификация;
- √ връзката между качеството на резултата от учебния процес и социално-икономическата ефективност;
- √ включване на работодателите в дейностите по разработването на учебните програми, в оценката на резултатите от обучението, в оценката на потребностите от обучение по професии и специалности;
- √ методически въпроси на обучението на възрастни;
- √ актуализирането на нормативната уредба в съответствие с развитието и прилагането на Лисабонската стратегия, на европейските индикатори и ЕКР за учене през целия живот;
- √ обхватът, съдържанието и конкретните индикатори за нормативно регламентиране на ученето през целия живот;
- √ съществуващата нормативна база не поощрява участието на работодателите в процеса на модернизация на инфраструктурата на институциите за ПОО.

2.3. Основните трудности, които срещат институциите за ППО, са свързани с недостиг на средства за модернизиране на материално-техническата база, недостиг на съвременна учебна и справочна литература, недостатъчна методическа подготовка на учителите и преподавателите за работа с възрастни, недостиг на средства за повишаване квалификацията на преподавателите, особено при реални производствени условия, недостатъчно ефективен диалог с работодателите и слаб интерес от тяхна

страна за участие в процеса на продължаващото професионално обучение. Същевременно:

- √ Оборудването в институциите за ПОО е остаряло. Инвестициите, които държавата отделя в тази посока, са недостатъчни. Това се отразява на качеството на ПОО и поставя завършилите в неравностойни позиции на пазара на труда. Налице е несъответствие между съществуващата материална база в обучаващите институции и новата техника и съвременни технологии, които се прилагат във фирмите и производствата.
- √ Материалната учебно-техническа база на ЦПО в повечето случаи е наета или се осигурява чрез рамкови договори за всеки конкретен курс. Това е предпоставка за по-голяма гъвкавост при осигуряване на база за провеждане на обучението и възможност на обучаемите да се запознаят с най-новото техническо оборудване. Положителна е тенденцията центрове да развият и собствена материална база. При ППО на заети лица практическото обучение се провежда на конкретни работни места в предприятията, което е от изключителна важност за подготовката и реализацията на обучаемите.
- √ Изискванията към материалната и учебно-техническата база за провеждане на съответно професионално обучение са посочени във всяко ДОИ за придобиване квалификация по професия. Все още обаче липсват научни проучвания относно европейските стандарти за оборудване, за да може да се направи сравнение.

2.4. Обучението на заети лица е недостатъчно развито. Въпреки че преобладаващата част от КТД съдържат договорености за обучение, в редица предприятия не смятат за свой приоритет обучението на персонала. Този факт се обяснява със съчетанието от няколко фактора: цялостно затруднено финансово състояние на предприятията и липса на средства за обучение; липса на стимулиращи работодателите механизми; фактът, че работодателите не разглеждат професионалното обучение като инвестиция и реална предпоставка за конкурентоспособност, неумението им правилно да определят потребностите от обучение и др.

2.5. Недостатъчно действени са връзките с предприятията, в резултат на което съществуват значителни трудности при провеждане на практическо обучение в реални условия, при материално-техническото осигуряване на процеса на практическото обучение.

2.6. Инфраструктурата на много от институциите за ПОО не улеснява достъпа до обучение за професия на лица с физически увреждания.

2.7. Трудности възникват по отношение на условията за достъп до ППО. Това са бедността и социалната изолация на голяма част от българското население – невъзможност на хората да самофинансират квалификацията си, невъзможност за пътуване до местата, където се провежда обучение, липса на достъп до информация, липса на мотивация, тежка социална изолация.

Посочените проблеми дават основание за извода, че професионалната подготовка в училищното образование се оскъпява поради неефективно използване на материалната база и на персонала, произтичащо от липсата на обстоен анализ и възможности на националната мрежа на професионалните училища и мерки за оптимизирането ѝ.

3. Основни изводи и препоръки в системата на професионалното образование и обучение

3.1. От съществено значение за подобряване на системата на професионалното образование и обучение е обновяването и осъвременяването на учебното съдържание и подходите за обучение по професии, като в подготовката да се включат елементи, подготвящи за работа в малки и средни предприятия, за стартиране на самостоятелен бизнес, за разкриване на предприятия и активно поведение на пазара на труда.

3.2. Важна насока е засилване на практическата подготовка и сближаване със сферата на заетостта. Учебният процес следва да се моделира така, че да имитира в най-висока степен сложната и комплексна икономическа и социална действителност. Яркото присъствие на практическите занимания може да подпомогне бързата и ефективна професионална и трудова адаптация на обучавания.

3.3. Създаване на нормативни и подкрепящи условия за провеждане на практическо обучение в реална работна среда в сътрудничество с работодателите за придобиване на професионални компетенции и поетапно въвеждане на система за проучване, наблюдение и идентифициране на потребностите на работодателите и на работниците от професионално обучение.

3.4. Изграждане и развитие на национална информационна система за предлагането и търсенето на начално и продължаващо професионално обучение, като се създаде национална база данни, даваща възможност за проследяване на последващата реализация на обучаемите лица, връзката между отделните подсистеми за ПОО и оценка на вложените ресурси.

3.5. Изграждане на система за въвеждане на европейските инструменти за признаване и оценяване на квалификацията с цел осигуряване на сравнимост на познанията и професионалната квалификация на отделните работници и служители, преминаващи продължаващо професионално обучение.

3.6. Необходимо е утвърждаване на Национална квалификационна рамка в съответствие с ЕКР в условията на прозрачност, публичност и широко участие на всички заинтересовани страни.

3.7. От съществено значение е създаване на условия за въвеждане на подходите, водещите критерии и индикаторите на Общата европейска рамка за качеството на ПОО.

3.8. В кратък срок е необходимо въвеждане на системата на трансфер и натрупване на кредити в системата на ПОО, осигуряване на възможност за признаване на резултатите от различни форми на успешно обучение, проведено във всяка държава-членка на ЕС. Пропагандиране на възможностите и прилагане на Европейски паспорт (EUROPASS).

3.9. Съветът настоява за анализиране и преоценка на финансирането на ПОО и обновяване на процедурите за финансиране, като от една страна се увеличава ефективността на разходите, а от друга - източниците на финансиране на ПОО.

3.10. Развиване на електронното обучение като начин за улесняване на УЦЖ и увеличаване на достъпа до ППО. Необходимо е да се разработят материали, методика, оценка и процедури за сертификация.

3.11. Важна стъпка е въвеждането на стандартизирана методика за планиране на потребностите от квалифицирана работна сила, съобразно официалната визия за развитие на икономиката (Национален план за икономическо развитие, Национална програма за действие в изпълнение на целите от Лисабон).

3.12. За развитие на системата от съществено значение е определяне на конкретните изисквания към професионалната квалификация и компетенциите на обучаваните с активното участие на бизнеса (големите асоциации на работодателите, браншовите организации и др.). В тази насока е необходимо:

- √ нормативно регламентиране и ефективно осъществяване на координацията между институциите, имащи отношение към ПОО и ориентиране;
- √ стимулиране на взаимодействието между обучаващите институции и бизнеса чрез развитие, допълване и усъвършенстване на нормативната база в частта ѝ за практическото обучение и стажуването.

3.13. Стимулиране на фирмите към целенасочена политика за квалификация и обучение на работната сила и разработване на конкретни програми за нейното осъществяване.

3.14. Насърчаване на предприемачеството и научно-приложните изследвания; осигуряване на връзката между предприемаческа активност, изследване и внедряване.

Икономическият и социален съвет счита, че политиката и дейностите по ПОО трябва да бъдат осъществявани в тясно сътрудничество със социалните партньори. Тази дейност трябва да се насочи към важни въпроси като отношението на работодателите към обучението, липсата на средства и стимули за работодатели и работници.

IV. Система на висшето образование и науката

1. Основни характеристики на системата на висшето образование и науката

През последните години бяха предприети редица стъпки за подобряване на системата на висшето образование в следните насоки:

1.1. Промени в Закона за висшето образование, насочени към:

- √ промени в модела на финансиране на висшето образование – увеличаване на приема на студенти във висшите училища, предоставяне на правомощия на висшите училища при определяне на таксите за обучение, субсидиране на база реално приети студенти;
- √ промени, свързани с институциите, които могат да предоставят висше образование – въвеждане на изрична забрана за провеждане на обучение извън основните звена и филиали на висшите училища, създадени по законоустановения ред;
- √ промени, свързани с управлението на висшето училище;
- √ промени, свързани с акредитацията и системата за контрол на качеството на образованието.

1.2. Изграждане на подходяща среда за модернизация на системата за висше образование, съобразена с потребностите на обществото и бизнеса. През последните години в почти 70 на сто от висшите училища в България бяха създадени центрове за кариерно ориентиране и развитие, като един от механизмите за активизиране на диалога между образователните и бизнесинституциите. Кариерните центрове подпомагат процесите на подбор на студенти за стажантски позиции и работни места, съдействат и за осигуряване на обратна връзка между заинтересованите страни.

1.3. Политика за сближаване на академичните и бизнессредите. Нов акцент в тази политика е създаването на Съвет на настоятелите към всяко държавно висше училище.

1.4. Финансово укрепване на структурите на висшите училища. През последните години се изследват и разпространяват примери на добри практики, проучват се възможностите за въвеждане на нови мениджърски модели, свързани с прилагането на модерни форми на управление.

1.5. Информационно осигуряване на висшето образование. Към 2008 г. е създадена информационна система, която съдържа регистър на висшите училища, регистър на академичния състав, регистър на действащите и прекъсналите студенти и докторанти по степени на обучение и по професионални направления, както и регистър на завършилите студенти и докторанти.

1.6. Кредитиране на студенти и докторанти. През месец юли 2008 г. Народното събрание прие Закон за кредитиране на студенти и докторанти.

1.7. Акредитация и управление на качеството в системата на българското висше образование. През последните години продължава усъвършенстването на дейността на Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА), съобразно с изискванията на Закона за висшето образование и “Стандартите и насоките за осигуряване на качеството в Европейското пространство на висшето образование”. Използват се препоръките на Европейската асоциация за осигуряване на качеството във висшето образование (ENQA). НАОА е член на Централноевропейската мрежа на агенциите за осигуряване на качеството на обучението и кандидат-член на ENQA, което доказва нейния повишен международен авторитет.

1.8. Разработване на стратегия за развитие на висшето образование. Провеждат се дискусии с представители на академичната общност, работодателите, синдикатите и други заинтересовани страни за определяне на акцентите в бъдещата стратегия.

1.9. Осъществяване на други приоритетни области на действия в посока на:

- √ Подобряване на условията за равен достъп до висше образование – чрез такса за обучение в държавните висши училища до 30% от норматива за издръжка на един студент; таксите да не надвишават двукратния размер на средната работна заплата в страната.
- √ Осигуряване на студентска и академична мобилност чрез въвеждане на нови форми за обучение и оценяване.
- √ Усъвършенстване на вътрешноуниверситетските системи за осигуряване и поддържане на качеството на обучението и на академичния състав.
- √ Разработване на Национална квалификационна рамка за висше образование, в съответствие с Рамката на квалификациите в европейското образователно пространство.

1.10. Развитие на стратегията за учене през целия живот, която да обхваща и висшето образование – разработена е Национална стратегия за учене през целия живот. Целта е да се осигури по-широк достъп до качествено образование и обучение, както и повече възможности за устойчива трудова заетост.

1.11. Нарастване на дела на програмното финансиране на научните изследвания и иновации – чрез увеличен ръст на програмното финансиране на научните изследвания от фонд “Научни изследвания”. Засилване на конкурсното начало, въвеждане на практиката на международни оценки и др.

1.12. Повишаване на ефективността, мониторинг и отчетност на научноизследователската дейност – разработен е правилник за

организацията и функционирането на система за наблюдение и оценка на резултатите от научноизследователската дейност.

1.13. Развитие на научните изследвания и иновации – разработена е Национална стратегия за научни изследвания, която да действа през 2009 г.

1.14. Стимулиране на младите хора да започнат или да продължат научно-преподавателската си кариера.

1.15. Работа по изграждане на съвременна институционална и инфраструктурна база за провеждане на качествени научни изследвания и разработки.

2. Основни проблеми в областта на висшето образование и науката

Основните проблеми в областта на висшето образование и науката са в няколко направления.

2.1. Липса на предварително разработена икономическа стратегия и политика, въз основа на която да са формирани стратегията за развитие на висшето образование и стратегията за развитие на научните изследвания, обрича българските университети да “произвеждат” квалифицирани кадри, които да се разминават с реалностите и перспективите в икономическата и технологическата действителност.

2.2. Проучванията на моментното състояние на трудовия пазар засега е единственият механизъм за получаване на реална информация, въз основа на която университетите определят своя прием и специалности. Тези проучвания имат до голяма степен само ориентиран характер. Без наличието на предварително изготвена икономическа стратегия и политика определеният по моментното състояние прием съвсем не означава, че тези млади специалисти ще бъдат така търсени и след 4-5 и повече години, когато те вече ще са завършили висшето си образование.

2.3. Критичен момент, вследствие на недостатъчното финансиране на висшето образование и науката е, че неговият научнопреподавателски потенциал не е в състояние да се възпроизвежда. Ако не настъпят промени във финансирането на висшето образование, не е далеч времето, когато университетите и научните институти ще започнат да се закриват по чисто биологични причини.

2.4. Безспорно икономическите причини имат водеща роля в мотивацията на младите специалисти да напускат страната или да се връщат в нея. Наред с това обаче решаващи стават такива проблеми като възпитателната функция на българското образование, организираността и културата на българското общество, възможността за пълноценна професионална реализация и кариерно развитие, социалните условия на труд и бит, качеството на живота, сигурността на личността, на собствеността и на бизнеса, бъдещето на младите семейства и децата и др.

В тази връзка отговорностите на държавата, на социалните партньори и на организираното гражданско общество стават изключително големи.

2.5. Недостатъчно обосновано е определянето на потребностите от млади специалисти с различни професии и специалности. То трябва да се основава на предварително разработена икономическа политика на държавата с ясно определени стратегически направления за развитие.

2.6. Проблем със стратегическо значение за България е недостатъчно укрепналите връзки между институциите за образование и обучение, научноизследователския сектор и бизнеса.

С особена острота стоят въпросите за: предоставяне на качествена професионална подготовка в реални работни условия за студентите; улесняване на прехода от висше училище към работното място с активната роля на университетските кариерни центрове и повишаване на успешната реализация на трудовия пазар; изграждане на стабилни партньорства между образователните и обучителните институции и бизнеса; с активното участие на висшите училища да се използват пълноценно възможностите за изучаване и прилагане на добрите европейски и световни практики, за безвъзмездна финансова помощ и подкрепа на ЕС.

2.7. В условията на световна икономическа криза сериозен проблем е качеството на инвестициите и разходите и разумното използване на бюджетните средства в подкрепа на растежа. Това означава и повече инвестиции за инфраструктура, за образование и за квалификация.

2.8. Недостатъчни са инвестициите в образованието и квалификацията, които постъпват както от държавата, така и от бизнеса. И по двете направления засега България е на незавидно място в света и Европа.

2.9. Значително е изоставането на България и по отношение на ученето през целия живот, вкл. и след завършване на висше образование. По данни на статистиката сега 1,33% от населението на България над 25 години участва в ученето през целия живот, което е повече от 7 пъти по-малко, отколкото в страните от Европейския съюз (9,7%). Не се използват възможностите за учене на всяка възраст не само чрез традиционните форми в институциите за образование и обучение, но и на работното място, къщи или през свободното време. Подценяват се възможностите и на дистанционната форма на обучение както по отношение на средното, така и на висшето образование.

2.10. Не са защитени имотите на висшите училища от реституция. Две десетилетия държавата безотговорно се отнася към съдбата на тази собственост и нейното използване в интерес на обществото.

3. Основни изводи и препоръки в системата на висшето образование и науката

Разработването и прилагането на стратегия за развитие на висшето образование и на стратегия за развитие на научните

изследвания в България, вкл. и във висшите училища, трябва да отразят новите български и европейски реалности и духа на обновената Лисабонска стратегия.

Икономическият и социален съвет счита, че научно-обоснованото определяне на потребностите от млади специалисти с различни професии и специалности трябва да се основава на предварително разработена икономическа политика на държавата с ясно определени стратегически направления за развитие.

3.1. Съветът акцентира върху стратегическото значение за България на последователното укрепване на връзките между институциите за образование и обучение, научноизследователския сектор и бизнеса. Особено значение има решаването на въпросите за:

- √ предоставяне на качествена професионална подготовка в реални работни условия за студентите;
- √ улесняване на прехода от висше училище към работното място с активната роля на университетските кариерни центрове и повишаване на успешната реализация на трудовия пазар;
- √ изграждане на стабилни партньорства между образователните и обучителните институции и бизнеса;
- √ с активното проектно участие на висшите училища да се използват пълноценно възможностите за безвъзмездна финансова помощ и подкрепа на ЕС.

3.2. **Ускорените инвестиции в образованието и науката и в тяхната инфраструктура са една от основните политики**, с която може успешно да се противодейства на икономическите кризи, като се стимулира търсенето и предлагането на висококвалифицирани специалисти, услуги, дейности и технологии. В условията на световна икономическа криза е необходимо да се подобри качеството и количеството на инвестициите и разходите, което да се свързва с разумното използване на бюджетните средства в подкрепа на растежа. Това означава и повече инвестиции за образование, за квалификация и за съответната инфраструктура.

3.3. Необходимите за инвестиции в образованието и квалификацията средства следва да постъпват в много по-голяма степен както от държавата, така и от бизнеса, като съответстват на постигнатото равнище в другите европейски страни. В тази връзка:

- √ Целесъобразно е висшето училище и бизнесът да могат да сключват договори за обучение на фирмени кадри в бакалавърска и магистърска степен.
- √ Бизнесът трябва да има възможност, ако желае да обучава на договорна основа своите кадри, да предявява определени изисквания към съдържанието на учебния процес, да може да участва със свои водещи специалисти в обучението, провеждането на стажове и др. Това може да се реализира

например чрез платено обучение, вкл. и в държавните училища, извън държавната поръчка. Наличието пък на държавна поръчка осигурява социалният аспект за приемането на кандидат-студенти с по-ниски доходи.

3.4. Превръщането на висшите училища в интегрални центрове на образование, наука и предприемачество изисква да се поставят три основни акцента:

3.4.1. Издигане на ролята на висшето образование и науката в цялостната стратегия за развитие на страната.

3.4.2. Сериозно подобряване на финансирането на висшето образование и науката както от страна на държавата, така и от страна на бизнеса.

3.4.3. Издигане на ролята на човешкия фактор за развитие на висшето образование и науката, в т.ч.

- √ мерки за повишаване на социалния статус и засилване на мотивацията на научно-преподавателския състав за кариерно развитие;
- √ създаване на привлекателен социален пакет за млади преподаватели и учени;
- √ създаване на академично градче за млади преподаватели и учени и техните семейства.

Според Икономическия и социален съвет определящо е своевременното създаване на всички необходими условия за издигане ролята на държавата, висшето образование, науката и бизнеса за практически стъпки по изграждане на информационно общество и икономика на знанието.

3.5. Да се подобрява и развива процесът на акредитация на висшите училища. В тази връзка да се обобщат натрупаният досега български и чуждестранен положителен опит като:

- √ се премине само към една акредитация – институционална, с елементи на програмна акредитация;
- √ се съкрати процедурата по акредитацията;
- √ се използва и международно признатият опит за оценка на качеството на обучение;
- √ се разпишат ясни и императивни стимулиращи и санкциониращи функции на Националната агенция по оценяване и акредитация (НАОА) по отношение на висшите училища, при получаване на по-високи или на по-ниски акредитационни оценки.

3.6. Да се уреди законодателно възможността за разкриване на филиали в чужбина на българските държавни и частни висши училища.

3.7. Да се възстанови платеното висше образование в държавните висши училища, които имат най-високата акредитационна оценка “много добър”.

С оглед да се защити социалният момент при приемането в държавна поръчка на кандидат-студенти с по-ниски доходи, платеното обучение да бъде над държавната поръчка, но в рамките на определения от НАОА институционален капацитет за прием на висшите училища.

3.8. Държавното финансиране на висшите училища да се обвърже непосредствено с качеството на обучението и с резултатите от акредитацията им. Размерът на държавното финансиране да бъде пряка функция от получената акредитационна оценка.

3.9. Да се въведе регулирана ваучерна система в държавните висши училища (парите да следват студента), като средствата от държавата за издръжка на един студент зависят пряко и от акредитационната оценка на висшето училище, в което той се обучава.

3.10. Да се повишат рязко законовите изисквания и се ограничи възможността за разкриване на нови висши училища в България, които не отговарят на високите критерии на стратегията за развитие на висшето образование.

3.11. Да се ограничи практиката на т.нар. “преподавателски туризъм”. В тази връзка да се обсъди възможността законово да се регламентира един преподавател да може да работи само на един основен трудов договор по смисъла на Закона за висшето образование.

3.12. Да се регламентира законово по-пълно системата за студентските кредити, като тя се впише в цялостната логика на учебния процес и различните форми на студентска мобилност, вкл. и мобилност в университети от различни страни на Европейския съюз.

3.13. Да се създават благоприятни организационно-икономически и социални условия за насърчаване на научните изследвания и иновации в университетите, вкл. и чрез обвързване на учебните планове с изследователските дейности и с благоприятни социално-битови условия и придобивки за млади преподаватели и изследователи и техните семейства.

Според ИСС са необходими координирани действия от страна на държавата, организираното гражданско общество, българските академични и изследователски среди и бизнесобщността за укрепване на научните изследвания и иновации в университетите в подкрепа на знанията и обучението.

Икономическият и социален съвет счита, че основно предизвикателство пред България е не просто да увеличава средствата за научни изследвания и иновации с оглед преодоляване изоставането спрямо средните показатели с ЕС. Главното е да се въвежда такъв финансов модел, който чрез ефективност на разходите да стимулира конкуренцията между висшите училища и другите научни институции и на тази основа да допринесе за повишаване на качеството на образованието и науката.

3.14. Съветът изразява позиция, че структурата на българската икономика, включваща значителен брой МСП с неголям потенциал за научноизследователска дейност, както и очакванията за икономическото развитие на страната през близките години, предполагат държавата да запази водеща роля в процеса на осигуряване на средства за развитие на науката, вкл. и на университетската наука. В същото време е необходимо през следващите години да бъдат положени сериозни усилия за стимулиране на бизнеса да инвестира съизмеримо с държавата в научни изследвания и иновации.

3.15. Финансовите средства, които се разпределят на основата на проектен (програмен) принцип, би трябвало непрекъснато да нарастват, като през следващите години да са не по-малко от 50 на сто от общите бюджетни разходи. През следващия период чрез по-ускорено увеличаване на разходите за финансиране на научни проекти те би трябвало все повече да надвишат размера на институционалното финансиране от общите публични разходи.

3.16. Размерът на институционалното финансиране на научните звена, в т.ч. на висшите училища, е целесъобразно да бъде обвързан с научните резултати. Целесъобразно е провеждането на целенасочена политика за развитие на изследователския капацитет на висшите училища чрез концентрация на средствата във висшите училища със сериозен научноизследователски потенциал и постигнати сериозни научни резултати.

3.17. Да се разширява практиката за провеждане на информационни кампании и обучения, вкл. с участието на висшите училища, за повишаване на капацитета на научните колективи за усвояване на средства по националните и европейски програми, в т.ч. рамковите програми за научни изследвания и структурните фондове на ЕС.

3.18. Да се стимулира изграждането и утвърждаването на научноизследователски институции, структури и мрежи с капацитет да извършват научни изследвания и да създават иновации на европейско и световно равнище. Финансово и организационно да бъде подкрепяно и създаването на трайни институционални връзки между висши училища и други научни звена чрез създаването на университетски научноизследователски комплекси и други съвместни структури.

3.19. Да продължи насърчаването чрез инструментите на програмното финансиране на изграждането на съвместни научни екипи между учени от различни висши училища и научни организации. Чрез инструментите на програмното финансиране да продължи поощряването на съвместното участие в проекти на учени, преподаватели от висши училища и водещи специалисти и ръководители от бизнеса.

3.20. Сериозно внимание да се отделя и на изграждането и развитието на национални научни мрежи с участието на висшите училища, в които научната информация, знания и технологии да се обменят свободно. Националните научни мрежи последователно да се обвързват с европейски и световни научни мрежи.

3.21. Да бъдат предприети стъпки, насочени към известна децентрализация на финансирането на научноизследователската дейност във висшите училища и в други научни организации, с оглед осигуряване на повече възможности за развитие на научните изследвания и търсене на пътища за пазарна реализация на постигнатите резултати.

3.22. Държавата да подпомага осигуряването на съвременна инфраструктура и научно оборудване във водещи висши училища и други научни звена, развиващи приоритетни научни области, вкл. за практическо обучение на студенти и докторанти. Да се гарантира достъпът на университетите и другите научни организации до електронни бази и данни, вкл. световни електронни бази данни за научна информация.

3.23. Необходимо е осигуряване на научноизследователската и иновационна дейност, включително и във висшите училища, с необходимите в съответствие със стандартите на ЕС висококвалифицирани и мотивирани учени и преподаватели. Увеличаването на общия брой на учените, в т.ч. преподавателите във висшите училища, да достигне в непродължителен период от време средните европейски стойности. Това налага да се прецизира националната методология за определяне на броя на учените, заети във висшите училища.

3.24. Учените от висшите училища, участващи в научни екипи, да бъдат допълнително стимулирани чрез възможността да получават възнаграждения от средствата по спечелените проекти, вкл. и с участието на докторанти и млади учени - преподаватели.

3.25. Държавата следва да насърчава финансово висшите училища, въвеждащи добри практики за ускорено професионално развитие и високо трудово възнаграждение на своите преподаватели и учени - "доктори" и "доктори на науките".

3.26. За повишаване на иновационния капацитет на бизнеса да бъдат създавани проектни схеми за стимулиране получаването на научни степени на водещи специалисти и ръководители от бизнеса. Да се създава благоприятна среда, поощряваща финансирането на научната и учебната дейност на висшите училища от страна на бизнеса.

3.27. С оглед преодоляване на последиците от световната икономическа криза върху нарастващата безработица в България, мотивацията за получаване на висше образование и възможностите за професионална реализация е целесъобразно да се увеличи допълнително с 10-15% ежегодната държавна поръчка за прием на студенти във висшите училища през следващите няколко години. Целта е по този начин да се намали очакваното увеличаване на процента на безработните в България, за сметка на увеличаване числеността на студентите, получаващи висше образование у нас.

Ускорените инвестиции в образованието и науката и в тяхната инфраструктура са една от основните политики, с която може успешно да се противодейства на икономическите кризи, като се стимулира търсенето и

предлагането на висококвалифицирани специалисти, услуги, дейности и технологии.

3.28. Социалната страна на обучението на студентите изисква да се решават положително и взаимосвързано три основни кръга от въпроси: за студентското кредитиране, за студентските общежития и столове и за подходящата работа на студентите. В тази връзка целесъобразно е да се разработи облекчена организация за студентския труд с осигуряване на подходяща работа – например в общежитията и столовете, почасова ангажираност и др. Студентите трябва да имат възможност да работят, за да се издържат, но при условия, които да им позволяват да провеждат учебните си занятия.

3.29. Да се защитят имотите на висшите училища от реституция. Въпросът със собствеността на университетите и реституционните претенции към тях да бъдат решени еднозначно в полза на обществения интерес. За целта е целесъобразно:

- √ Да има законова забрана образователни обекти, които са публична държавна или публична общинска собственост, да могат да бъдат реституирани.
- √ При вече реституирани имоти - образователни обекти, за които не е влязла в сила промяна в подробния устройствен план, този план не следва да се променя без съгласието на министъра на образованието и науката за всеки отделен случай.
- √ За реституирани имоти – образователни обекти, за които вече е променен подробният устройствен план, но не са започнали строителни работи, държавата да има възможност да инициира процедура за отчуждаване на тези имоти.

Икономическият и социален съвет изразява позицията си, че ускореното развитие на висшето образование и науката и наличието на реална икономика, основана на знанието, е залогът за висока производителност и конкурентоспособност на труда, високи доходи и качество на живот на българина. При ограничения ресурсен потенциал, за ускореното развитие на България това е най-добрата и печеливша алтернатива.

V. Заключение

Икономическият и социален съвет изразява позицията си за необходимостта от постигане на национален консенсус за приоритетното място на образованието в съвременното ни развитие и въвеждането на образованието като глобален показател за развитие, като коректив във всички планове и концепции за развитие, за съобразяване с образователните измерения при всяко политическо решение.

Икономическият и социален съвет настоява за:

- √ насочване на необходимите средства за нормално функциониране на образователната система и за осъществяване на необходимите преобразования;
- √ промяна в отношението към образованието – разработване на програми за развитие на УОПВП (по примера на Националната програма от 2006 г., приета от Народното събрание) на всички равнища;
- √ приоритет на проблематиката за младежта и нейното развитие в политиката на страната, в осигуряването на условия за развитие на инфраструктура, насочена към младите хора.

1. Икономическият и социален съвет счита, че издигането на равнището на българската образователна система и на качеството на образованието следва да се осъществява в съответствие с обновената Лисабонска стратегия на Европейския съюз 2008-2010 г.

В тази връзка са необходими реформи в стратегията и законодателството на българското образование.

1.1. В областта на училищното образование, предучилищното възпитание и подготовка и професионалното образование и обучение

- √ Приемане и успешно прилагане на нов Закон в областта на училищното образование.
- √ Въвеждане на система за кариерно развитие на учителите.
- √ Въвеждане на система за диференцирано заплащане.
- √ Утвърждаване на Национална квалификационна рамка в съответствие с водещите критерии и индикатори на ЕКР, в условията на прозрачност, публичност и широко участие на всички заинтересовани страни.

1.2. В областта на висшето образование и науката

- √ Разработване на стратегия за развитие на висшето образование.
- √ Приемане и успешно прилагане на нов Закон за висшето образование.
- √ Успешно прилагане на стратегия за развитие на научните изследвания в България, вкл. и във висшите училища.
- √ Приемане и успешно прилагане на нов Закон за научните степени и звания (длъжности).

- √ Успешно прилагане на Национална стратегия за учене през целия живот, разработване и прилагане на конкретни планове за действие.

2. Икономическият и социален съвет счита за целесъобразно организираното гражданско общество да бъде включено като активен партньор в целия процес на провеждане на необходимите реформи в българската образователна система.

Целта е социалните партньори и организираното гражданско общество да бъдат ангажирани в работата по формирането и прилагането на стратегията за развитие на образователната система в България за периода след 2008-2010 г.

Тази стратегия би трябвало да се основава на системния подход, на ускорените инвестиции в знания и иновации, на успешната професионална реализация, на икономическия растеж, на висока заетост, на социално сближаване и устойчиво развитие, в съответствие със съвременните европейски изисквания и практика.

3. Икономическият и социален съвет счита, че обменът на мнения, стратегически виждания и практики между правителствата членки на ЕС, националните ИСС и Европейския икономически и социален комитет (ЕИСК) относно развитието на националните образователни системи, в контекста на обновената Лисабонска стратегия и ролята на организираното гражданско общество, би могъл да бъде от голяма полза.

4. Икономическият и социален съвет счита, че ключов приоритет за реформиране на образователната система в България е осигуряването на условия за равен достъп и получаване на качествено училищно и висше образование на всички млади хора до 24-годишна възраст.

5. Икономическият и социален съвет счита, че прилагането на Националната стратегия за учене през целия живот на регионално и местно равнище трябва да бъде подкрепено от мерките, заложи в регионалните планове за икономическо развитие, плановите за развитие на общините за периода 2007-2013 г., Интегрираната програма за учене през целия живот и оперативните програми “Развитие на човешките ресурси”, “Конкурентоспособност” и “Регионално развитие”.

Целта е през 2013 г. най-малко 5% от хората над 25 години да участват в процеса на учене през целия живот.

6. Икономическият и социален съвет счита, че изпълнението на стратегията за реформи в българската образователна система, вкл. за учене през целия живот, следва да се отчита чрез система от индикатори, сред които:

- √ участие в предучилищната подготовка (дял в % на записаните в детски градини спрямо броя на децата на същата възраст);
- √ равнище на грамотност за четене;
- √ преждевременно напуснали училище;
- √ завършили средно образование;
- √ завършили висше образование в областите математика, природни и технически науки и др.;
- √ международна мобилност на студентите и докторантите;
- √ дял на лицата на възраст до 24 години, участващи в процеса на образование;
- √ дял на лицата на възраст над 25 години, участващи в процеса на учене през целия живот;
- √ образователна структура на населението;
- √ инвестиции в образованието и обучението;
- √ дял на разходите за образование от БВП;
- √ дял на разходите за научни изследвания и иновации от БВП;
- √ съотношение между броя на обучаемите и броя на компютрите в средното и висше образование и др.

7. Икономическият и социален съвет счита, че е необходимо активно участие на гражданското общество и на всеки гражданин, на всяка една институция – държавна, общинска, работодателска, синдикална, студентска, неправителствена, за постигането на стратегическите цели на българската образователна система.

Икономическият и социален съвет ще положи всички усилия за развитие на благоприятен обществен климат и среда на активна гражданска подкрепа, както и за развитие на механизми на ефективен граждански контрол върху дейността на българската образователна система.

8. Икономическият и социален съвет счита, че трябва да се предприемат спешни действия с цел създаване на необходимите нормативни и организационни предпоставки за изпълнение на задълженията на България по приоритетни области за инвестиране и

развитие на човешкия капитал, модернизиране на пазарите на труда; инвестиране в знания и иновации, в съответствие с обновената Лисабонска стратегия.

9. Икономическият и социален съвет счита, че осъществяването на обосновани и значими реформи следва да започне от координиране на действията и обединяването на всички заинтересовани страни по отношение на най-належащите стъпки, свързани с:

- √ постигане на национален консенсус за промени, които да включват участието и контрола както от страна на държавата, така и на гражданското общество;
- √ реално превръщане на образованието във водещ стратегически национален приоритет;
- √ преодоляване на тенденцията за нарастване на първичната неграмотност и създаване на условия за ограничаване на вторичната неграмотност, в т.ч. и сред лицата в трудоспособна възраст;
- √ развитие на вътрешната структура на образователната система за осигуряване на качествено образование;
- √ развитие на автономността на училищата и превръщането им в ядро на развитието на образователната система;
- √ постигане на ресурсна осигуреност, отговаряща на съвременните европейски изисквания и стандарти.

Доц. Лалко Дулевски

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ